

Civil világvége?

**Bojtár B. Endrével, Fleck Zoltánnal,
Martin József Péterrel, Nagy Józseffel,
Pethő Andrással, beszélget Herskovits Eszter***

P. Szűcs Julianna Kedves barátaim! Most találkozunk idén először. A szolgálati közleményekhez tartozik, hogy elég nehezen találtuk meg a témát. Körülbelül egy hónappal ezelőtt kezdtünk arról beszélgetni, hogy a bölcsészetet milyen mértékben tapossa el a kormányzat és ezen belül a kultuskormányzat. Aztán telt-múlt az idő, és megváltoztattuk a témánkat, előre vettük azt, amely a miniszterelnök évértékelő beszédéből következett: a civil társadalmat érő atrocitásokat. Március 15. nem várt árnyalatokat adott a témának. Bizonyára ezért is jöttünk össze ilyen szép számmal. Átadom a szót Herskovits Eszternek.

***Herskovits Eszter** Ismét elővették a civileket. Láttuk már a NER történelmében, nem újdonság, hogy szisztematikusan megpróbálják ellehetetleníteni, megnehezíteni az életüket. Volt már itt Norvég Alap-kiűzés, CEU-bezárás, aztán jött egy nagyon nagy ugrás a Szuverenitásvédelmi Hivatallal. Az az első kérdésem, hogy a március 15-i beszéd mennyiben szintlépés, akár a poloskázást, akár az alaptör-*

vény-módosításokat tekintjük, ami a gyülekezési törvényt is érinti. Ez most még egy lépés lefelé, vagy már nincs lejjebb?

Fleck Zoltán Lehet mondani, hogy szintlépés, bár sokféle szintlépés volt eddig, szerintem még lesz is, tehát soha nem lehet azt mondani, hogy nincs lejjebb, ez az elmúlt tizenöt év tapasztalata. Bizonyos értelemben tényleg más volt a beszéd, nem is annyira a civilek elleni háborúként értékelném mindezt, sokkal inkább általában a kormányzat, az állam háborúja ez a társadalom ellen. Én abból indulnék ki, hogy mire való a civil, tehát hogy miért kell a szabad újságíró meg a civil társadalom, mi a funkciója egy normális államban. Már nem merem azt mondani, hogy demokráciában, mert összeomlanak körülöttünk a demokráciák. A civilnek az lenne a szerepe, hogy valamilyen közvetítést végezzen az állampolgár és az állami hatalom között. Az az érzésem, hogy a civilek elleni támadás minket érint elsősorban, tehát nem azt a néhány civil szervezetet meg azt a néhány újságírót, aki még független. A magyar társadalom megfélemlítéséről van szó. Közben olyan események történnek körülöttünk, amelyek aggodalmat gerjeszhetnek a kormányzatban. Megingott a hatalom Szerbiában, Törökországban és a világ más részein is. A kormányzat felismerhetete, hogy a következő választást nem

---

* A pódiumbeszélgetésre március 19-én került sor Budapesten, a Benczúr utcai Szakszervezetek Házában. A résztvevők: Bojtár B. Endre, a Magyar Narancs főszerkesztője, Fleck Zoltán jogszociológus, Martin József Péter, a Transparency International Magyarország ügyvezető igazgatója, Nagy József újságíró, a 24.hu munkatársa, Pethő András újságíró, a Direkt 36 alapítója és helyettes vezetője. – A szerk.

tudja megnyerni a szokásos módon, be van szorulva valahova, úgyhogy most azt hiszem, megfélemlítésre játszik, ez a legborzasztóbb. És nem annyira titeket akar megfélemlíteni a funkciótokban, hanem minket akar megfélemlíteni, vagy mindenkit. Ez jól látszik a gyülekezési törvény szigorításában.

Martin József Péter Alapvetően egyetértek azzal, amit Zoli mond, de azért az mégsem teljesen mindegy egy civil szervezet képviselőjeként, hogy mennyire lehetetlenülünk el. Magyarul: tudunk-e működni, vagy nem? Egyetértek azzal, hogy ez most szélesebb körű megfélemlítés. 2017-ben megszületett a civil törvény, de már 2014-ben elkezdődött a feketelistázás, gyakorlatilag egy tízéves folyamatról beszélhetünk. Egyre mélyebbre süllyedünk. Eddig a független NGO-k működése nem került veszélybe abban az értelemben, hogy adminisztratív szempontból tudjunk működni. Ha hoznak egy olyan jogszabályt, amely a működést akadályozza, akkor az valóban újabb szintlépés lesz. Jellemző az ilyen autokráciák gyakorlatára, hogy egyre kevesebb a szabadság, és a hibrid rezsimek egyre inkább bele-süllyednek a diktatúrába, vagy elmozdulnak a diktatúra irányába.

Herskovits A fenyegetés minket, újságírókat is érint, de nyilván a civilekről ti is tudtok, főleg, hogy oknyomozó újságíróként azért elég sokat találkozol velük. Te mit gondolsz erről?

Pethő András Mi ugyan újságíróként meg szerkesztőségként tekintünk magunkra, egyébként formailag nonprofit szervezet vagyunk. A poloskázás nem elsősorban nekünk

szólt, minden ilyen támadás azt a célt szolgálja, hogy nem szeretnék, hogy az emberek halljanak a gazdasági problémákról vagy arról, hogy mi van például a kórházakban. Azért bántják az újságírókat, mert tudják, hogy a nyilvánosság igazából a hatalmukra veszélyt jelent. Nem szeretnék, hogy az emberek értesüljenek erről, arról, amarról. Egyébként van lejjebb, Törökországban épp a minap vették őrizetbe az isztambuli főpolgármestert, Erdoğan kihívóját. És akkor nem szóltunk arról, hogy Oroszországban mi történt az elmúlt tíz évben még hosszabb idő alatt. Számos orosz tényfeltáró újságíró ismerősöm van, közülük már senki sincs Oroszországban. Miközben mondjuk öt évvel ezelőtt még relatíve szabadon tudtak dolgozni, vagy legalábbis tudtak dolgozni.

Bojtár B. Endre Először azt tisztáznám, hogy miről beszélünk pontosan. Az, ami a gyülekezési törvénnyel meg a Pride-dal történt, egészen biztosan szintlépés. Ez egyelőre a legaggasztóbb konkrét fejlemény, beleértve azt a fenyegetést is, ami a szabad sajtót meg a civil szférát érte. A civilekre meg az NGO-kra mindjárt visszatérek, de ami a médiát illeti, én egyelőre nem ébredek reggelenként rettegve, ami persze lehet, hogy túlzott naivitas vagy a képzelőerő hiánya a részemről. Eddig az hangzott el, hogy ezeket a szervezeteket a külföldi forrásaiktól meg kell fosztani. Mármost ennek egy részét elvégezte az Egyesült Államok kormánya, és ez nemcsak a nonprofit, hanem a forprofit médiát, például a *Narancsot* is érintette. Ez elég súlyos. De azt nem tudom, mit jelenthet az, hogy a magyar kormány adminisztratív

módon akarja elzárni a szereplőket a külföldi forrásoktól – még egyszer, az amerikaiaktól nem kell, hisz azt megtette a Trump-kormány. Európai uniós forrásoktól – akár pályázati pénzekről, akár tulajdonosi szerepről beszélünk – szelektíve megfosztani médiavállalkozásokat, legyenek azok forprofit vagy nonprofit irányultságúak – nos, nem tudom, ezt hogyan gondolják megvalósíthatónak.

Ugyanakkor az Oroszországban történetek rémét is felidézhetjük, érdemes ennek fellapozni egyes fejezteit. Az egész azzal kezdődött, hogy külföldi ügynök címkét, tehát kvázi sárga csillagot akasztottak a média-szereplőkre. Később ezeket a szervezeteket vagy médiavállalatokat lépcsőről lépésre betiltották, aztán halálosan megfenyegették, és időnként ezeket a fenyegetéseket be is váltották. Arra, hogy Magyarország ezen az úton meddig fog eljutni, szerintem egyikünk sem tudja a választ. És ne legyen igazam: az, hogy Orbán Viktor átlépi-e, és ha igen, mikor lépi át a fizikai erőszaktól mentes politikát a politikai erőszak rendszeres, szisztematikus használatától elválasztó határt, az egyik legfontosabb kérdése a magyar politikai életnek.

De egyelőre, a mostani helyzetben, amikor még mindig elsősorban a finanszírozás ellehetetlenítéséről van szó, a szabad médiát picivel nagyobb biztonságban érzem, mint a civil szervezeteket vagy a nagy NGO-kat. Amelyek – a TASZ-tól a Helsinkin, a TI-n, a K-Monitoron át a szegényekkel foglalkozó civilekig bezárólag – rettenetesen fontos munkát végeznek, és ha ellehetetlenülnek, az igazi katasztrófa lesz a magyar társadalom számára. Szerintem ez fontosabb céljuk Orbánéknak, mint a megfélemlítés.

A megfélemlítésre vannak Orbánnak – vagy lesznek – más eszközei is. A szabad sajtó ezekkel a civil szervezetekkel egyfajta szimbiózisban élt, sokat építettünk a munkájukra. Nem csak segítettek a jogfosztottaknak, az elesetteknek, az ilyen-olyan hatalmi visszaélések áldozatainak, hanem épp a szabad média segítségével meg is tudták ezeket az eseteket mutatni. Amit saját hatáskörben feltárásként, kutatásként elvégeztek, az iszonyú fontos volt számunkra is. És nagyon nehéz dolgunk lesz akkor, ha e nélkül a feltárási háttér és szakértelem nélkül akarunk beszámolni a magyar társadalom reális állapotáról. Ha ez az ökoszisztéma bármelyik ponton sérül, és a legsérülékenyebbnek pont a civil részt tartom, akkor sokkal kevesebbet fog tudni a magyar társadalom saját magáról, és sokkal nehezebb dolguk lesz azoknak az erőknak, akik politikai változást akarnak az országban.

Nagy József Van szintlépés, mert változott a tét. A Fidesz egészen magabiztos hatalomgyakorlás közben is mindig igyekezett maximalizálni a szavazatait. Úgy van összerakva ez a rendszer, hogy még, még, még. Ha 65 százalékon állnak, akkor legyen 66, ha 66-on, akkor legyen 67 százalék. Ennek eszközei voltak a civilek, a melegek, a sajtó, a CEU, Brüsszel, Soros, tök mindegy, kicsoda, de mindig kellett valaki, aki persze valójában semmiféle veszélyt nem jelentett a hatalomra, de fel lehetett emelni, nagyítani, démonizálni, és ezzel még 1-2 százalékponttal növelni az amúgy is magabiztosan kormányzó Fidesz támogatottságát. De most, hogy egy éve megjelent egy új szereplő, egy potens kihívó a porondon – és mindegy, hogy

mit gondolunk róla, meg arról, hogy ő milyen országot csinálna –, hirtelen tétje lett a dolognak. És pusztán az, hogy van potens ellenjelölt, önmagában ez a tény négyzetre emeli az összes botrányt, az összes lopást, nyilvánvaló inkompetenciát. Hiszen, amíg nincs vetélytárs, hiába Mészáros Lőrinc, hiába Hatvanpuszta, nem számít, a végén, jobb híján, úgymint a Fideszre szavaz a többség. De most, hogy itt van Magyar Péter, rögtön érdekessé, fontossá válik, amikor Orbán Sára lelép a magánrepülőgépről, olyan Maldív-szigeteki szatyorral a kezében, ami luxusnyaralásra enged következtetni, és lefotózza őt valaki. És onnantól már tétje van az olyan popkulturális alkotásoknak is, mint a Majka-féle Csurran-cseppen, meg az olyan végtelenül megsüvegezendő alkotásoknak, mint a most már három és félmillió nézettségű Dinasztia című filmnek.

Herskovits Mennyiben változott meg a szerepetek, és mennyire tudjátok ezeket a szerepeket betölteni ilyen ellenszélben?

Pethő Mi magunk egyébként továbbra is ugyanabban az újságírói szerepben képzeljük el magunkat, amiben voltunk akár 2010 előtt is. Ami megváltozott, az nyilván a környezet. Észleljük, hogy megnőtt a tétje ennek a fajta munkának. Az ilyen rendszereknek az a sajátosságuk, hogy hogy nem úgy ér véget a sajtószabadság meg a demokrácia, hogy egyszer csak lekapcsolják a villanyt, és akkor annyi, úgy történik, hogy fokozatosan elhalványul a fény. Lehet, hogy időnként egy picit pislákol a gyertya, és akkor egyszer csak vége, de ez egy folyamat. Viszonylag

sok nemzetközi projektben dolgozunk külföldi újságírókkal, azt látom, hogy Szerbiában mondjuk már „előbbre” tartanak, tehát ott, mondjuk, jóval rosszabb a helyzet. Ott az ilyen polokázás meg egy-két ilyen propaganda-támadás újságírók ellen: piha. Sokkal durvább dolgokat csinálnak konkrét újságírókkal szemben, kitergetik például a szexuális életüket, és mindenféle képtelenséget találnak ki róluk. Oroszországban is lehetett látni, hogy öt évvel ezelőtt mi volt a Novaja Gazetánál, az Echo Moszkva-nél. Én is ismertem nagyon jó tényfeltáró újságírókat, akik ott voltak, most már egyikük sincs ott. Ezzel együtt azt mondom, hogy addig, amíg megvannak a minimál körülmények, hogy a munkánkat úgy végezzük, ahogy egyébként azt helyesnek gondoljuk, addig csinálnunk kell. Mennyit segítenék azzal, hogyha elmennék egy tüntetésre, és lobogtatnám a zászlót? Plusz egy ember lennék, akit amúgy sem ismernek, viszont újságíróként nagyon sokat hozzá lehet tenni a demokrácia maradványának a megőrzéséért vagy megvédéséért pont azzal, hogy felhozzuk a felszínre a történeteket. Jóska említette a *Csurran-cseppent*. Azt a számot nem lehetett volna megírni az elmúlt tizenöt évben végrehajtott független újságírói munka nélkül. Nem tudta volna megírni a művész, mert nem lett volna hozzá alapanyaga. Amikor Bödőcs Tibor elme egy művelődési házba, és tart egy vicces műsort, és ott mondjuk a Pegasus-megfigyelésekről beszél, annak az az oka, hogy az ügyet újságírókként – szintén nemzetközi együttműködés keretében – feltártuk. Ezek a történetek beépülnek a közbeszéd szövetébe, a társadalmi gondolkodásba, nem lehet őket onnan olyan egy-

szerűen kiszedni meg szétszálazni, ott maradnak. Hatása legfeljebb akkor lesz, ha megváltozik a társadalmi környezet, a fogadókészség stb. A lényeg, hogy én még ma is klasszikus újságíróként tekintek magamra, ezt mondom a kollégáimnak is, mert a tények feltárásával tudjuk a legtöbbet hozzátenni ahhoz, ami talán egy kicsit segít a helyzeten.

***Herskovits** A Magyar Narancs az utolsó print lapok egyike. Az Orbán-kormány mennyiben nehezíti meg az életeteket és a munkátokat?*

Bojtár B. Olyan nagyon nem nehezíti meg. Nem tudok stigmákat mutogatni. Nyilván nem állnak velünk se szóba, nem válaszolnak, elzárják az információkat, ezekről nem kell senkit ebben a körben felvilágosítani, és ez épp elég szörnyű. De paradox módon a 2011-es médiatörvény bizonyos rendelkezései a szabad sajtó létkörülményeit még egy kicsit segítették is. Mondok egy példát. A törvény szerint addig nem volt világos a helyzet, de most nem kell visszaküldeni az interjút jóváhagyásra. Az, hogy az egyes szerkesztőségek hogy élnek ezzel, és hogy nem, más kérdés. De minket nem bántott a kormány, ránk nem volt szüksége. Nyilván, ha a *Népszabadságot* kérdezed, vagy a régi *Indexet*, vagy azokat a rádiókat, amelyektől elbitortolták a frekvenciájukat, ami szintén a magántulajdonú sajtó elleni merénylet volt, akkor egészen mást mondanának. De olyan típusú zaklatásról, ami egy ilyen félig-meddig zsarnoki berendezkedésű országban szokásos, a *Narancs* esetében nem tudok beszámolni. Az pedig, hogy meddig fognak elmenni, biztos függ

a nemzetközi környezettől, az Európai Uniótól, attól, hogy milyen lesz az ellenállás Magyarországon, mit mérnek erről a közvélemény-kutatásaik. Megkérdezik például a magyar népet, hogy kell-e újságírókat veretni Fradi-drukkerekkel, és ha 51 százalék azt mondja, hogy nem ártana, akkor szerintem elgondolkodnak rajta. Rágalmaznak, hazudoznak rólad, azt, hogy totálisan legálisan pályázol az Európai Unió forrásaira, hazaárulásnak fogják beállítani. Az egészet pedig belengi majd az ismert, diszkkrét zsidózás-felhő.

Nagy A *24.hu* egy jelentős média-vállalkozás portfóliójának egy eleme, egy multi, a Sanoma magyarországi leányát vásárolta meg Varga Zoltán úgy tíz évvel ezelőtt. Minket, mint *24.hu*-t tudtommal érdemben nem támadtak, illetve a minap volt Láncki Tamásnak egy ránk vonatkozó megjegyzése, de annak, megint csak tudtommal, nincs folyománya. Varga Zoltán támadták, drónt küldtek a kertjébe, és számos platformon ment, megy a személyes trógerkodás ellen, gondolom, nem bálná a hatalom, ha megvásárolhatná a Centrál Média néven futó vállalkozást, de Varga, hál' Istennek, nem állt kötelnek, és biztos vagyok benne, hogy eztán sem fog. Afelől nincs kétségem, hogy morális gátja nincs a Fidesznek abban, mikor tapos el valakit. Pusztán a költség-haszonelemzésen múlik, ki kell-e nyírni a *Népszabadságot*, elfoglalni az *Indexet*, érdemes-e betiltani a *Pride*-ot satöbbi. Ha majd több haszonnal kecsegtet, mint amennyi kárral fenyeget, teszem azt, börtönbe csukni valakit annak érdekében, hogy kicsavarják a kezéből a vállalkozását, akkor meg teszik. Amióta szekta

a Fidesz, így megy ez. A szekta attól szekta, hogy a szektatanok azt gondolják, csak ők tudják az igazságot, és mindenki más, aki nem azt mondja, amit ők, illetve akár mondhatja azt is, amit ők, de nincs benne a szektában, az ellenség, következésképpen el kell lehetetleníteni, személyében, cégében, bárhogyan. Ami pedig a közvélemény úgymond befolyásolásának nagyságrendjeit illeti: négy év alatt nyolcmilliárd forint USAID-pénz érkezett Magyarországra. Vagyis évi kétmilliárd. A befagyasztott Norvég Alap egy hétéves ciklusban tán 77 milliárd forintot küldött Magyarországra. Ezekhez képest, mondjuk, a mindannyiunk adóforintjaiból fenntartott, viszont tisztán Fidesz-propagandát sugárzó közmédia idei költségvetése úgy 165 milliárd forint. Kétmilliárd versus 165 milliárd. Miről beszélünk?! Az emlegetett Falcon típusú repülőgép, amiről Orbán Viktor középső gyermeke, Sára lesétált, 22 milliárd forint. A Telex, a 444 és a 24 riporterei kérdezték az utcán Láncki Tamást, akinek a nyakkendője többbe került, mint a komplett stáb-felszerelés, túlzás, bocs – na most ő évi bő hatmilliárd forintból működteti a szuverenitásvédelmi izét. Ez háromévi USAID-pénz. És Láncki Savonarolaként osztotta az ígét az újságíróknak, külföldi ügynöközte őket, miközben ő közmilliárdokból támogatja a Fidesz-propagandát, és fenyegeti a Fideszen túli világot. Egészen bicskanyitogató.

Herskovits A Transparencynek konkrét tapasztalatai vannak, úgyhogy itt már nem is kell azt kérdezni, hogy mi várható, meg mik, hanem egészen konkrétan tudjátok, hogy milyen az, amikor vegzál a hatalom.

Martin Igen, ha már a szintlépésnél tartottunk, akkor azt azért el lehet mondani, hogy mondjuk a szuverenitásvédelmi törvény, a hivatal felállítása és az ellenünk, illetve az *Átlátszó* ellen folytatott vizsgálat, az is egyfajta szintlépésnek tekinthető. Megyünk folyamatosan a teljes autoriter rendszer felé. De mégis megkérdezted, hogy mi a különbség az orosz, a török rendszer és a mienk között. Szerintem még mindig van különbség, elsősorban a fizikai erőszak vagy a fizikai fenyegetés léte vagy hiánya. Csak remélni lehet, hogy ez nem következik be napokon vagy heteken, hónapokon belül. Még az adminisztratív tiltások tekintetében is látszik különbség, a Transparency International Oroszországban már nem tud működni, emigrációba kényszerültek. Nemcsak magát a szervezetet helyezték át máshová, a kollégák is máshol élnek, többnyire Grúziában, de ott se sokkal jobb a helyzet. Ezért onnan is továbbálltak, és most több helyen is vannak Nyugat-Európában. Tehát még mindig van különbség, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne egészen rémes, ami történik. Ennek retorikai szintje minden képeletet alulmúl. Nekem új élmény volt, amikor a Fidesz frakcióvezetője a személyemet bírálta egy vaskosabb Facebook-bejegyzésben, miután nyilvánosságra hoztuk a korrupcióérzékelési index új eredményeit, illetve az azzal kapcsolatos, tehát a korrupciós helyzetet leíró jelentésünket. Korábban ilyen nem volt. Itt most nem a személyem az érdekes, hanem az, hogy a személyes támadásban az volt, hogy „Soros-pénzen legelészem” és inkább húzzak el Burkina Fasóba, mintsem hogy itt rontsam a levegőt, de ez így nekem címezve. Ha

azt nézzük, hogyan csúszunk bele a diktatúrába, akkor ez is megemlíthető, és mondom, nem a személyem az érdekes, hanem az, hogy személyükben pécéznek ki embereket. A másik a szerepfelfogás kérdése. Teljesen egyetérték Andrással, mi is azt gondoljuk, hogy a szerepfelfogásunk nem változott. Amennyire a körülmények engedik, tesszük a dolgunkat. Itt alapvetően két korlát van, az egyik a pénzügyi korlát, mert minket is érintett a USAID-pénzek befagyasztása. A másik probléma, az lehet hogy adminisztratív ellehetetlenítik a működésünket. Ha hoznak egy olyan jogszabályt, hogy nem lehet külföldről elfogadni pénzt, akkor tulajdonképpen a szervezetnek illegálitásban kellene működnie. Reméljük, nem következik be ez a helyzet. Most tehát ezen peremfeltételek mellett, amelyek egyre nehezebbek, de azért az továbbra is fontos, hogy végezzük a dolgunkat. Köszönöm az elismerő szavakat, nyilván nemcsak nekünk, hanem a teljes civil szférának fontos, hogy olyan felméréseket, kutatásokat, elemzéseket teszünk közzé, amelyek leírják, hogy mi zajlik az országban. Annak ismerete, hogy itt rendszerszintű korrupció van, hogy az oligarchák, a haverok, a csókosok horribilis módon gazdagodnak, az itt jelen lévő médiumok és civil szervezetek képviselőinek köszönhető. A hatalom célja, hogy ne tárjuk föl, ki nyerte az elmúlt három évben a legtöbb közbeszerzést Magyarországon, ne tudjuk kimondani azt adatok alapján, tehát nem becslések vagy spekulációk alapján, hanem adatok alapján, hogy négy, azaz négy ember kapta a teljes közbeszerzési piac egynegyedét az elmúlt három évben Magyarországon, vagy mondjuk a

Direkt36 ne tudja összeállítani azt a filmjét, ami egészen fantasztikusan nagy nézettséget ért el.

Fleck Nem vagyok optimista, a keményebb lépések bármikor megléphetőek. A jogrendszer az elmúlt években olyan módon alakult át, ami lehetővé teszi a nagyon nyers erőszak alkalmazását is, bevethetik a honvédséget, a rendőrséget is. Ne felejtjük el azzal, hogy elég történelmi tapasztalatunk van ahhoz, hogy aggódjunk egy kicsit emiatt. Félni nem kell, de aggódjunk amiatt, hogyha egy miniszterelnök náci beszédet mond. Orbán Viktor nem szokott mellébeszélteni, nem csúszik ki a száján véletlenül valami. A dehumanizáló beszédmód nemcsak újságírókat és civileket, de bírókat is célzott. Valami olyasmi történt, ami eddig nem, és ennek az előzménye az volt, hogy megjelent a Fidesz berkein belül az erős ember, aki provokál, megjelenik az erőszak képileg, verbálisan. Hozzátenném, hogy minden jogi eszköz be van állítva hozzá. Minél inkább az a veszély, hogy a Transparency adatai fontosak lesznek egy nagyobb olvasótábornak, minél erősebb a nézettségük a leleplező videóknak, minél erősebb az akusztikájuk, annál ingatagabb a helyzet. Szerintem a korrupció feltárásával nem lehet még választást nyerni, de van az a pillanat, amikor összeállnak ezek a képek, és ettől az összeállástól szerintem a kormányzat retteg. Nem látok visszatartó erőt az erőszak alkalmazásában. Jogásként azt gondolom, hogy a március 15-i beszédnek nagyobb szerepe van, mert már létrejött a jogi apparátusrendszer. A hívek megkapták a főnöktől a jelzést, megvannak az ellenségek. Ebben a helyzetben a civileknek meg az ebben a

szférában mozgóknak, nevezzük egyszerűen őket a szabadság védelmezőinek, sokkal erősebb integrációra, összefogásra, kooperációra van szükség. Eddig is volt együttműködés. A civilek az első támadási időszakban is együttműködtek abban, hogy milyen taktikákat lehet alkalmazni, hogy kivédjék a hatásokat, de ennél most sokkal többről van szó. Nem biztos, hogy a még szorosabb összefogás nem provokálja ki a még nagyobb erőszakot a kormányzat részéről, de az együttműködés képes megvédeni a benne lévőket és az állampolgárokat.

Nagy Pár szó arról, hova szivárog be a megfélemlítés. '68-ban születtem, édesanyám mindig óvott a politikától, például nem mehettem el Nagy Imre újratemetésére, pedig akkor már nem voltam gyerek. Nem belekeveredni semmibe! Aztán jött a szabadság. És most, három és fél évtizeddel később, ismét azt mondta nekem az én közel nyolcvanéves édesanyám, hogy jaj, Jocikám, nem kell mindig politikáról írni, írd a szép riportokat az eset-tekről, meg a szép interjúkat okos emberekkel, Bethlen Jánossal, Csepeli Györggyel... Azért ez valahol dermesztő. Jön vissza a rendszerváltás előtti félsz. Jó, nem gondolom, hogy édesanyám komolyan gondolja, hogy bajom eshet, de azért csak megfordul a fejében.

Herskovits *Akkor még egy nagyon-nagyon gyors körre van időnk. Gyakran felmerül mostanában, hogy ha már Amerika kezd kiszállni az Európai Unió mögül mindenféle szinten, akkor az uniónak kéne támogatni a civileket. Szerintetek feladata-e az Európai Uniónak, hogy támogassa a magyar civileket, a magyar sajtót,*

hogya fellépjen az érdekükben. Persze, tudjuk, hogy indulnak kötelezettség-szegési eljárások, a Transparency is fordult már az Európai Bizottsághoz, az európai bíróság előtt is van az ügy, de kell-e az, hogy az Európai Unió enél sokkal szorosabban és keményebben fellépjen?

Martin A rövid válaszom erre az, hogy mindenképpen feladata. A hosszabb pedig az, hogy az Európai Unió alapjogi chartája az alapvető emberi jogokat védelmezi, és ha ezek egy országban veszélyben vannak, akkor az Európai Uniónak kötelessége ez ellen fellépni. Az EU egyébként hibát követett el, körülbelül tíz évig gyakorlatilag nem csinált semmit a magyar autokrácia ellenpontozására. Nem szankcionálta, ami zajlik, és így tudott kiépülni a rendszerszintű korrupció, és így épült le a jogállam. Ez komoly mulasztása az Európai Uniónak. Azokat a kritikákat viszont, amelyek a mostani közbeavatkozással kapcsolatosak, túlzónak gondolom. Nem azért kell az EU-t kritizálni, mert most nem tudja egyik pillanatról a másikra megfordítani a trendeket, mert az szerintem illúzió, hanem az, amit nem csinált tíz évig, az tényleg problémás. Maga a rendszer egésze nem fog változni, egész egyszerűen azért, mert a kormány előbb fogja elengedni, és szerény véleményem szerint már el is engedte az uniós pénzeket. A kormány előbb fogja elengedni az uniós pénzeket, mintsem hogy olyan mélységben megfeleljen azoknak a feltételeknek, hogy az akár a hatalmát is veszélyeztesse. És miután nem egyedi, hanem rendszerszintű problémákról beszélünk, érdemi hatásuk csak azoknak a lépéseknek van, amelyek rendszerszintű

változást eredményeznek. Ha viszont rendszerszintű változás történik, az veszélyezteti a kormány hatalmát. Tehát amikor ez a két dolog konfliktusba kerül, akkor a kormány mindig és minden egyes alkalommal a hatalom fenntartását fogja szorgalmazni, és nem az európai uniós feltételeknek való megfelelést. Ennek ellenére azt gondolom, nem haszontalanok a feltételelességi rezsimek. Jelenleg 21 milliárd eurót tartanak vissza, ami hozzájárul a magyar autokrácia vagy a NER vagy az Orbán-rendszer eróziójához, mert ez az erózió egyébként zajlik, erről nem beszéltünk eddig. Eddig csak arról beszéltünk, miként keményedik a rendszer, de ezzel párhuzamosan a rendszer gyors ütemben hanyatlik. Gyakorlatilag folyamatosan veszít a legitimitásából, mert az output minőségei egyre rosszabbak. És még egy gondolat. Magyarország Oroszországgal ellentétben az EU tagja, és ez még mindig szab egyfajta korlátot az itteni szándékoknak. Erre persze lehet azt mondani, hogy Orbán ki fogja vezetni az országot az EU-ból. Megmondom őszintén, ezt nem gondolom, mert abban a pillanatban összeomlik a magyar gazdaság, a reálgazdaság jelentős része ugyanis a nyugat-európai vérkeringésben működik.

Bojtár B. Igen, az unió bő tíz éven keresztül, a Merkel-érában finanszírozta azt a rendszert, amelyiket magunk előtt látunk. De nem ismerte fel, vagy nem akarta felismerni, hogy az igazi barátainak az ellenségeit finanszírozta. De azért hadd kérdezzem meg: miért az EU-nak kellene a magyarországi civil világot meg a független médiát finanszíroznia? Vagy az Egyesült Államok költségvetésének?

Miért nem a magyar társadalomnak, legalábbis annak a tehetősebb részének? Biztosan forintosítható, hogy mennyi esett ki ezeknek a szervezeteknek meg sajtóvállalatoknak a büdzséséből eddig, és mennyi eshet még ki akkor, ha valóban elvágják a külföldi támogatásokat. Mennyit adtak eddig az amerikai alapítványok? Nyolcmilliárdot négy év alatt? Ez tényleg aprópénz. És milyen szép lenne az, ha Magyarország tartaná el a civil szervezeteit! A hasamra ütök: mondjuk évi 8-10 milliárd forintról beszélünk – ami nem sok ahhoz képest, hogy milyen fontos társadalmi funkciót töltenek be ezek a szervezetek. Ahhoz képest pedig, hogy hány száz- és ezermilliárd forinttal kell szembenenniük, ami a közös pénz, a lopott pénz, ahhoz képest meg egészen neveltséges. És itt tényleg tanácstalan-ná válok. Mert ha nem sikerül rábírnunk ezt az országot, hogy áldozzon ennyit a saját alapvető jogainak a védelmére meg a saját magáról való alapvető tudás finanszírozására, akkor fel kell tegyünk azt a kérdést magunknak, hogy kinek a kedvéért csináljuk ezt tulajdonképpen.

Nagy A magyar közéleti sajtó óriási baja a rettenetes pénztelenség, és ennek részeként, hogy minimum másfél évtizede inflálódik az egykor tisztességesnek számító újságírófizetés. Van olyan kollégám, kiváló oknyomozó, Baksa Roland, aki évekkkel ezelőtt feladta a szakmát, és beállt villanyszerelőnek. Egyfelől azért, mert úgy érezte, nincs tétje annak, amit ír, hiába túrt ki hónapok alatt bármi disznóságot, a cikk egyetlen napig volt hír a nem kormánypárti sajtóban, aztán eltűnt. Másrészt pedig a fizetéséből nem tudta eltar-

tani a gyerekeit. Általános probléma ez a mai magyar közéleti sajtóban a Narancstól a 24.hu-ig. És még egy megjegyzés az alapkérdéshez, hogy dolga-e az EU-nak védeni bennünket. Persze, morálisan is és törvény szerint is dolga volna segíteni. A valóság viszont más. Kerner Zsolt kollégám, aki szinte többet van Brüsszelben, mint Budapesten, na, ő azt mondja, a „kintieknek” személyes szinten tele a hócipőjük a magyar kormány viselkedésével, és ez az elégedetlenség bizonyára előbb-utóbb felszivárog majd a testületi döntésekbe is. És hát méltányolható álláspont, hogy: „Magyarok, négyszer kétharmaddal megválasztottátok Orbán Viktor, akkor meg mi a túrót akartok tőlünk? Oldjátok meg magatok!”

Pethő Mi sem dúskálunk az anyagi javakban, noha nekünk kezdetek óta van egy bővülő támogatói közösségünk, amiből jól elketyeg a *Direkt36*. Az olvasói támogatások adják a költségvetésünk túlnyomó részét. Emellett nekünk is vannak külföldi alapítványi forrásaink, de a USAID-források befagyasztása kevésbé érintett bennünket. Amikor az EU-s segítségre gondolunk, azt is meg kell jegyezni, hogy a közéleti újságírás, a független újságírás válságban van, s közben teljesen átalakult az információs környezet, az ökoszisztéma, amiben egyébként óriási szerepet játszanak a nagy amerikai technológiai platformok. Most egy ilyen érdekes harc dúl az Egyesült Államok és Európa között. Európában volt egy olyan törekvés, ez is persze jó öreg EU-s módon, lassan meg komótosan, hogy elkezdték szabályozni és megregulázni leginkább a közösségi médiás platformokat

azzal a céllal, hogy a dezinformációt meg ezt az egész toxikus információs környezetet megtisztítsák. Látszik is, hogy ez nem hiábavaló, nem árt megnézni, hogy Elon Musk miket tweetel vagy tesz közzé Németországról meg EU-s vezetőkről. Kettős nyomás alatt van a magyar újságírás is, ismert egyrészt a hazai politikai nyomás, de ott van másrészt a technológiai környezet változása, ami azt eredményezi, hogy az újságírásnak szerintem csökkent a relevanciája, csökkent úgymond a hatalmunk, nem vagyunk már kapuőrök, már nem mi mondjuk meg, hogy miről beszéljenek az emberek, mi is versenyzünk a közösségi médiás platformokkal, az ilyen-olyan podkaszttokkal, influenszerekkel stb. a figyelemért. Ezt a közeget szerette volna az EU egy kicsit megtisztítani, de erős a nyomás Amerika részéről, hogy ezt mégse tegye.

Fleck Az Európai Unióval nemcsak az a baj, hogy nagyon lassan mozgó, bürokratikus döntéshozási szervezet, nincsenek meg a bürokratikus feltételei annak, hogy az EU közvetlenül finanszírozzon önkormányzatokat, civileket, bárkit, nagyon nehezen tudna átállni az állami finanszírozásról más típusú támogatási formára. De ennél most nagyobb a baj, mert Európa nemcsak leírta Magyarországot mint autokratikus perifériát, hanem azal van elfoglalva, hogy a saját biztonságát védje. Háború van, Európának nincs arra energiája, hogy a megnövekedett védelmi költségvetések mellett mondjuk Magyarország civil társadalmát támogassa. Ha a magyar társadalom lemond a saját szabadságáról, akkor nagy bajban

vagyunk, mert senki más nem fogja megvédeni kívülről. Az Európai Uniót kárhozzátjuk sok mindenért, és teljesen igaza van Jóskának, elmulasztottak szerintem több mint tíz évet azzal, hogy finanszírozták az autokrácia kiépítését. Ma már tudják, hogy ez hiba volt, de most abszolút mással vannak elfoglalva, és ebben a tekintetben, azt hiszem, újra magunkra vagyunk hagyva, ahogy ez mindig is volt a történelemben, ez nem újdonság.

P. Szűcs Kérdezni szeretnék valamit a jelenlévőktől, mert valamit nem értek. Arról beszéltetek, hogy szintlépés történt a közéletben és a politikában is. E szintlépés abban jelentkezik, hogy a jelenlegi hatalom brutalizálódott, és számítani kell rá, hogy tovább brutalizálódik. Szó volt továbbá az Európai Unióról, a pénzről, és hogy a jelenlegi körülmények között van-e módja Európának egyáltalán segíteni. Majd szó volt arról is, hogy a jelenlegi parlamenti ellenzék és a fizetőképes közönség is tehetetlen, a veszélybe került nyilvánosság sérelmeit egyik sem tudja orvosolni. De ez a helyzet nem csak pénzkérdés. Ez kőkemény politikai kérdés is. Fleck Zoltán anamnéziséét elfogadva a jelenlegi hatalomnak ugyanis megvannak azok az eszközei ahhoz – a pénzcsapok elzárásának „finom” módszereitől függetlenül is –, hogy akár egyik pillanatról a másikra orgánumokat, intézményeket be- és megszüntessen. A gyenge szolidaritású társadalomban nem nagyon lehet a fent említett erőkre (unió, parlamenti ellenzék, civil segítség) számítani. De hát a szintlépés nemcsak a NER-re vonatkozik, hanem arra is, hogy

ittthon megjelent egy másik erő is, amely – ha akarja – módjában lenne-e helyzetben változtatni.

Nagy Mi a kérdés?

P. Szűcs Az a kérdés, hogy lehet-e számítani a felnövekvő új erőre úgy is, mint amely a demokráciát alapvetően fenyegető intézményi hálózat megvédését programba veszi. Valahogy úgy, ahogy teszi ezt az egészségügygel, az oktatásügygel, a korrupcióval.

Fleck Nem akarod kimondani Magyar Péter nevét?

P. Szűcs Akár ki is mondhatom, de ez a helyzet nem feltétlenül személyiségfüggő. Ha igaz az, hogy a jelenlegi politikai térképen a Fidesszel szemben létezik egy másik – egyelőre szerveződő – politikai erő, a Tisza, akkor elvárható-e, hogy a nyilvánosság szférája egészében alkalmazkodik ehhez az új politikai térképhez?

Pethő Az szerintem tagadhatatlan, hogy van egy felfokozott érdeklődés a közéleti dolgok iránt, ez tehát az elmúlt évben megváltozott. Ha mindezt pusztán üzleti szempontból nézem – most ez nyilván cinikus megjegyzés –, a médiának és azoknak, akik a közélettel foglalkoznak, jó. Nemrég voltam a Partizán egyik élő felvételén, egy óriási termet megtöltött a hallgatóság, rengeteg fiatal látogató volt jelen. Ez másfél évvel ezelőtt valószínűleg nem történt volna meg. Gyakori a telt ház a vidéki helyszíneken is. De abból a szempontból nem értem a felvetést, hogy ez az új erő a mi szempontunkból mennyiben változtatna a helyeze-

ten. Eddig is próbáltuk a közönség érdeklődését kiszolgálni, ezután is ezt tesszük. Szerencsére azt látjuk most, hogy még inkább értelme van ezt csinálni.

Martin Megváltozott a közhangulat. Az az iszonyatos apátia, amitől szenvedtünk, megszűnt, sokkal jobban érdeklődnek az emberek a közügyek iránt, és a másik pedig az, hogy a közhangulat a kormány ellen látszik fordulni. Most már minden mértékadó felmérés szerint egyértelműen többen vannak a kormányváltás hívei. Ez egy-másfél évvel ezelőtt nem így volt. Ez bizonyos értelemben megkönnyíti a dolgunkat, mert termékenyebb talajra hullanak a megállapításaink.

Herskovits Várjuk a kérdéseket.

26

F. Szabó Emese A *Magyar Narancs* újságírója vagyok, nagyon érdekes volt ez a kinek kell finanszírozni a sajtót felvetés, mert egy csoport kimaradt, ez pedig az úgynevezett gazdagok. Lehet várni bármilyen szervezettől a támogatást, és lehet várni előfizetést az olvasóktól. Hol vannak azok, akik társadalmilag felelősséget vállalhatnak, és valamit visszaadhatnak abból, amit kaptak a társadalomtól, mégpedig azt, hogy kőgazdagok lettek. Azt látom pályafutásom során több mint húsz éve, hogy ezek a szereplők folyamatosan visszahúzódnak. Off record elmondom. Hát mit érek azzal, hogy off record mondd el? Támogatlak titeket, de beszélnem nem szabad. Az újságírók folyamatosan vásárra viszik a bőrüket. Dolgoztam a *Népszabadságnál*, a *Magyar Hírlapnál*, a *Napi Gazdaságnál* és a *168*

Óránál, mindent tudok arról, hogy lehet egy lapot megszüntetni. Azt látom, hogy rengeteg a beszari alak. Nem feltétlenül Kittike néni szolidaritását várom az ezer forintjával – ő egyébként hamarabb fogja ezt elküldeni, a statisztikák kimutatják –, hanem a felső tíz- vagy a felső háromezer aktivitását. Melynek tagjai egyébként állandóan panaszkodnak, és azt mondják el off record, hogy sokkal jobb utálják a Fideszt, mint mi mindannyian.

Pethő Volt nekünk pár éve egy naivnak bizonyuló próbálkozásunk, mi is azt gondoltuk, amikor már volt a pár ezer forintjával bennünket támogató Kittike nénink, hogy érdemes bekopogtatni olyan emberekhez, akikről azt gondoltuk vagy tudtuk, hogy nincs kormányzati bizniszük, tiszták meg tisztességesek. El is jutottunk pár ilyen üzletemberhez, és gyakorlatilag mindegyikük részéről az volt a válasz, hogy ez neki túl kockázatos, egyébként pedig nagyon fontos, amit csinálunk. Volt, aki azt mondta, jó, jó, hát akkor majd borítékban odaadja. Mondtam, nem így működik. Rendben, akkor megkéri az unokaöccsét, majd ő ad, meg ilyenek. A lényeg, hogy a végén nem jött össze.

Eörsi Mátyás Kettő és fél megjegyzést tennék. Az első az, hogy a rendszerváltást követően ömlött a pénz Magyarországra a civilekhez, a médiához. Tönkre is tette őket, mert automatikusan jöttek a pénzek, és amikor kezdtek elapadni, sokan nem tudták, hogy mit kell tenni. A második megjegyzésem az EU-val kapcsolatos, mert részben osztom a kritikát, részben nem. Magyarorszá-

gon nyilván úgy gondoljuk, hogy ez a világ közepe, de ez nem így van. Nem voltunk annyira fontosak, vagy annyira nem figyeltek oda ránk a huncutkodások miatt. Most azonban más a helyzet, mert most nem arról van szó, hogy egy tagállam huncutkodik, és az emberi jogokat és a jogállamiság minimumát ekével fölszántja, hanem arról, hogy ez a tagország az Európai Unió alapvető önvédelmi képességét igyekszik aláásni. És végül arról is szólok, hogy Orbán ki akar-e lépni az Európai Unióból. Szerintem sem akar, de azt tudom mondani, hogy mindegy. James Cameron brit miniszterelnök sem akarta kivinni Nagy-Britanniát az Európai Unióból. Aztán kivitte? Kivitte. Szóval az nem úgy működik, hogy a miniszterelnök határoz róla. Úgy lesz, hogy elkezdődik egy folyamat, amelyet ő maga sem tud kontrollálni.

Szent-Iványi István Idén sokkal több pénz áll rendelkezésre, ugyanis összevonták a norvég, a svájci, a liechtensteini és az európai uniós alapot a civil alapba, tehát gyakorlatilag jóval több lesz a pályázati lehetőség. Nem lesz elég arra, hogy életben tartsa a teljes magyar civil szférát, de sokkal több lesz, mint eddig volt. És még egy dolgot szeretnék mondani, ami nem hangzott el. Jövőre egy keretjogszabály értelmében az állami vagy állami tulajdonú hirdetések már nálunk is arányosan kell a médián belül elosztani. (*Derültség.*) Hogy ez hogy fog történni, azt nem tudjuk, nem akarok illúziót kelteni. A gond az, hogy ezt jövő nyárig kellene átültetni, és szerintem az utolsó pillanatig várni fognak. Orbán Viktor

úgy üdvözölte, hogy ez egy új cenzúratörvény, ami jelzi, mennyire lesz barátságos ezzel kapcsolatban. De ki nem térhet előle, valamit kezdenie kell vele.

Kardos Julianna A március 15-én elhangzott náci beszéddel szintet lépett a rendszer. Ráadásul Orbán a náci beszédet az ország nemzeti ünnepével kombinálta, nem mellesleg közben zajlott az emberi jogokat sértő törvény elfogadtatása a parlamentben. Ez alkotmányos válság, ami fölveti azt a kérdést, hogy újra kellene definiálni az Emberi Jogok Chartáját. Nemrég különben beszéltem egy jogással, azt tudakoltam, hogyan lehetne az Európai Unió Bíróságával kimondatni, hogy tiltsa el az akadémiai szabadság megsértésétől a magyar kormányt. Az emberi jogi sérelmekre ugyanis meg kell keresni az erősebb jogi eszközöket.

P. Szűcs A zárzó persze szabálytalan, mert érzésem szerint átmeneti helyzetben, azaz útközben vagyunk. Meg azt is érzem, hogy később ez a társaság vagy ehhez a társasághoz hasonló még össze fog jönni hasonló témában. Talán éppen itt. Ez ügyben félelmeim és reményeim is vannak. Félek, mert könnyen lehet, hogy ez a „később” rosszabb helyzetben talál majd minket. Persze reménykedem is, hogy ez a társaság, szebben mondva a nyilvánosság szélesebb képviselete úgy-ahogy állni fog azért a lábán, beleértve a *Mozgó Világot* is, amely ráadásul print. És mint tudjuk, a print mint forma, mint műfaj, mint médium halmozottan hátrányos helyzetű. Csodák azért mindig vannak.